

Woonwagenkampen, van uitsterf-beleid naar bescherming

Ellen Kerkvliet

De woonwagencultuur behoort tot het immaterieel erfgoed van Nederland. In Heemstede zijn twee woonwagenlocaties: één langs de Ringvaart ter hoogte van het Oude Slot en één midden in een woonwijk op De Glip. In Bennebroek, vlak naast het Hofje van Verschuer-Brants, is ook een plekje voor woonwagens.

Immaterieel erfgoed, ook wel ‘levend erfgoed’ genoemd, hoort bij de identiteit van een samenleving en verbindt mensen met hun verleden en tradities. Net als het Bloemencorso Bollenstreek, de Alkmaarse kaasdragers of de Twentse paasvuren, is de woonwagencultuur een van de vierhonderd vormen van immaterieel erfgoed die ons land rijk is. In maart van dit jaar heeft de Raad voor Cultuur deze traditie voorgedragen voor een plek op de Internationale Lijst van Immaterieel Erfgoed van UNESCO. De woonwagencultuur is een van de vijf meest kansrijke kandidaten, waaruit de minister van OCW, Rianne Letschert, in 2027 een keuze maakt.

In 2025 waren er in Nederland, volgens een toen uitgevoerde meting, ruim elfhonderd woonwagenlocaties met in totaal bijna negenduizend standplaatsen,

waarvan de meeste in Noord-Brabant, Limburg en Gelderland en de minste in Flevoland. In Heemstede staan momenteel veertien woonwagens: acht aan de Ringvaartlaan en zes aan de E. van Slogterenlaan op De Glip. Op de locatie in Bennebroek staat op dit moment één woonwagen.

Historie

Mensen die voor hun beroep van de ene naar de andere plaats trokken, waren tot halverwege de 19de eeuw voor hun overnachting aangewezen op herbergen of boerenschuren. Te denken valt aan dagloners, stoelenmatters, scharenslijpers en venters, die zich te voet verplaatsten. Door de komst van betere wegen werd het makkelijker om met paard en wagen rond te trekken.

► *Het woonwagenkamp aan de Ringvaartlaan in 2026. Het ‘stenen gebouwtje’ links is de grootste en meest bijzondere woonwagen van het kamp.*

► De Vredesbrug met restant van de poort in 2026. De leeuwen kijken sinds de restauratie van 1968 naar buiten, maar hebben daarvoor altijd elkaar aangekeken.

Leidse Marepoort

Het geheel van de Vredesbrug en de poort, die toegang gaf tot het huis, is door de tijd heen geprezen als een parel van renaissancistische bouwkunst. Zonder iets af te doen aan de grote kunstzinnige en historische waarde, is door de eeuwen heen ook vastgesteld dat het geen uitgebalanceerd geheel is. De twee leeuwen met hun ornamenten passen qua stijl niet bij de balustraden en de poort heeft weer andere ornamenten dan de brug. Poort en brug zijn dan ook gebouwd uit materialen die van diverse plekken komen en samengevoegd zijn.

Het was archeoloog Piet Glazema die in 1946 uit bewaard gebleven rekeningen vaststelde dat een deel van de materialen afkomstig was van de Leidse afgebroken Marepoort. In zijn boek over *Lieven de Key* (2026) acht Ids Haagsma het mogelijk dat de balusters afkomstig zijn van Rapenburg 19 in Leiden, dat in of kort na 1634 grondig verbouwd is. Maar bewijs is er niet. Al het materiaal werd per boot over het Haarlemmermeer naar Heemstede gebracht.

Dat bouwmaterialen hergebruikt werden, was heel gebruikelijk. Bijzonder is dat de Marepoort in Leiden eigenlijk

nog heel nieuw was. Hij werd gebouwd in 1602, maar deed na de uitbreiding van de stad in 1611 geen dienst meer als stadspoort en werd vermoedelijk in 1615 afgebroken. Van de poort zijn geen tekeningen, maar er is wel een gevelsteen waarop behoorlijk gedetailleerd is

► Gevelsteen van het huis op de hoek van de Oude Vest en de Mare in Leiden, met daarop de Marepoort uit 1602. Materialen van deze poort werden gebruikt voor de Vredesbrug.

▲ *Boekhandel De Erven Loosjes in de Grote Houtstraat, 1971.*

▼ *Een boekwinkel met een boekhandelaar, getekend door Anton Pieck en mogelijk geïnspireerd op De Erven Loosjes.*

len van de salarissen, moesten door haar goedgekeurd worden. Sommige rekeningen voor de school betaalde zij rechtstreeks, ook de kosten voor het jaarlijkse schoolreisje met de tram naar Zandvoort. Op de verjaardag van de freule, en na haar dood die van haar dochter Arnoldine, gingen de kinderen van de school in optocht naar het *Huis te Bennebroek* en brachten de freule een aubade, waarna ze in de oranje limonade en tulband kregen.

Een jaarlijkse gebeurtenis was het feest van Sint-Nicolaas. De freule bracht dan cadeautjes mee voor de leerlingen en het personeel, en de ouders ontvingen een scheurkalender. Over de cadeaus die zij elk jaar gaf aan het onderwijzend personeel schreef onderwijzer Van der Heijden het volgende:

‘Ik heb aan de Freule nog tal van herinneringen, ook stoffelijke. Ze kwam de school verscheidene malen per jaar bezoeken en gaf vooral met Sinterklaas en Kerstmis blijk van haar grote gulheid, door de hele school, inclusief het onderwijzend personeel, van geschenken te voorzien. Daar ging ze altijd te werk volgens een vast schema en dat hield o.a. in dat de vrouwelijke personeelsleden aanmerkelijk meer ontvingen dan de mannelijke. De onderwijzeressen kregen ieder jaar met Sinterklaas een portemonnee met tien gulden, een boek naar keuze, een doos postpapier, een paraplu en een lap stof voor een japon. De onderwijzers ontvingen alleen de portemonnee met het tientje. Aangezien het hoofd van de school [meester Meyer] daar al geruime tijd in functie was, wist hij niet meer wat hij met al die portemonnees moest doen. In de loop der jaren had hij zijn hele familie er al van voorzien. Op een gegeven ogenblik verstoutte een der onderwijzeressen zich aan de freule te vragen waarom zij de heren toch geen boek cadeau gaf. Dat hielp, want daarna mochten ook wij een boekenlijstje bij haar inleveren, waarvan zij altijd het bovenste placht te schenken. Er was toen juist een heel mooie, driedelige vertaling van Dante’s *Divina Comedia* verschenen. Dat werk had ik boven aan mijn lijstje gezet met als tweede wens de biografie van Karel van de Woestijne door P. Minderaa. Toen ik op het Sinterklaasfeest mijn pakje van de emballage ontdeed en daaruit, tegen iedere verwachting in, Karel van de Woestijne tevoorschijn kwam, moet ik zichtbaar teleurgesteld hebben gekeken. De freule vroeg: “Had u de *Divina Comedia* verwacht?” “Ja Freule,” antwoordde ik. Waarop ze zei: “Het lag ook inderdaad in mijn bedoeling u dat werk te geven. Ik heb het zelfs al in huis gehad. Maar toen ik een fragment uit de ‘Hel’ had gelezen vond ik dat dermate aangrijpend, dat ik zo iets echt niet aan iemand cadeau kan doen. Daarom ben ik het gaan ruilen.”’

◀ *De Princehof in 1980.*

▲ *Tegeltabelau in de entree van De Princehof, vervaardigd door Josje Smit.*

▲ *Onthulling in 1955 van het tegeltabelau door burgemeester Van Rappard (links). Rechts naast Van Rappard de voorzitter van de Glipcommissie D.H. Philippo.*

vestigde hij zich als zelfstandig architect en ontwierp hij onder meer de Bovema-studio in de Overboslaan.

Over de Heemsteedse wederopbouwarchitectuur schreef Wim de Wagt in 2015 in opdracht van de HVHB een rapport, waarin hij De Princehof voordroeg als object voor de gemeentelijke monumentenlijst. Het gebouw, enigszins klassiek, maar met moderne elementen als veel glas en staal, was volgens De Wagt een goed voorbeeld van de architectuur uit de wederopbouw: de periode van de eerste twintig jaar na de Tweede Wereldoorlog. Ook de wens om met de oprichting van het gebouw het sociale en culturele leven in de wijk te bevorderen was kenmerkend en gaf De Princehof een sociaalhistorische betekenis, aldus het rapport.

De Princehof, voorzien van grote ramen aan de zijde van de Prinsenlaan, bestond uit een grote, rechthoekige (toneel)zaal met een podium en bood plaats aan ruim 150 stoelen. Onder het podium waren kleedkamers. Aan de kant van de Glipperweg bevond zich aansluitend een lager gedeelte met vergaderzaal, keuken, toiletten plus een eigen ingang. De hoofdentree aan de kruising Prinsenlaan-Glipperweg was een grotendeels glazen pui (met dubbele deuren), minder hoog en smaller dan de grote zaal. Boven op dit portaal zat een stalen balustrade met geprofileerde kruis- en cirkelvormen. In de entree hing een tegeltabelau van de Amsterdamse kunstenares Josje Smit.

kenis is bekend door een foto. Helaas is niet vastgelegd in welk archief het originele stuk is aangetroffen. Het is een intrigerend archiefstuk uit vermoedelijk eind 18de, begin 19de eeuw. De beschrijving is die van een hermitage, een klui-zenaarswoning. De tekst luidt:

▲ Uitsnede plaat LXXXII uit 'Magazijn van Tuin-sieraaden' (1802-1809).

'A Is de plattegrond van de Heremitage lang 8 voet: breed 5 voet: hoog 6 voet N.B. men gaet in de Heremitage met één trap van 9 duim diep. (1) is een wortel van een boom, om voor een Taafel te dienen. (2) (3) dito voor stoelen.

B Het pad met Oersteen opgezeten ten minsten twee voet hoog. Het pad moet van swarte aerde weesen: breed 1½ voet.

C D Bedden beplant met ruwe heester gewassen.'

Voor Bosch en Hoven blijft de vraag open of het een 'grot', een (bos)hut of een hermitage is geweest. Verder zoeken naar aanvullingen is de voorlopige conclusie.

▲ Plattegrond van een hermitage, herkomst onbekend.

Bronnen

G. van Blankensteijn, 'Vroeger op de buitenplaats', in: *Floralia*, 26 mei 1926.
 Marloes van Buuren, 'De buitenplaats Bosch en Hoven was een ware "lustplaats"', in: *HeerlijkHeden* 176, 2018.
 Marloes van Buuren, 'Bosch en Hoven, van buitenplaats tot bouwterrein', in: *HeerlijkHeden* 177, 2018.
 Frans Harm, 'Het terrein van landgoed Bosch en Hoven na 1921', in: *HeerlijkHeden* 150, 2011.
 Kadasterarchief, Kadastrale Gemeente Heemstede, sectie A, hulpkaart 663, 671, 772, 779 en 948.
 Gijsbert van Laar, *Magazijn van Tuin-sieraaden* (1802-1809).
www.cascade1987.nl/inzoomen-op-bosch-en-hoven-heemstede
nha.courant.nu

Deze bijdrage is een bewerking van Jan Holwerda, 'De "grot" op de buitenplaats Bosch en Hoven te Heemstede', in: *PorteFolly: nieuwsbrief van de Donderberggroep* (2026), nr. 59.

► *Gevangene in de boeien in de Marshalsea-gevangenis te Londen, 1729. Gravure uit een parlementair rapport naar de toestand van de Engelse gevangenen.*

een kerkelijke functie te bemachtigen, al duurde dat niet lang. In een lijst van dominees in Colchester staat achter zijn naam alleen het jaar 1684.

Op 16 januari 1685 verkoopt Loderus zestig boeken aan de bibliotheek van de London-Dutch Church voor het bedrag van 6 pond (circa 60 gulden). Hij zal het geld hard nodig gehad hebben. Bij de boeken op de lijst, geschreven in het Nederlands en Latijn, zijn boeken van onder meer Erasmus, Jacob Cats en Calvijn. Eén titel valt op: *Den Ewigen Almanack der Zeden*. Zou Loderus dit boek gelezen hebben?

In mei 1686 blijkt Loderus in de gevangenis in Londen te zitten. Op 8 mei schrijft hij aan de ouderlingen van de Nederduits Gereformeerde Gemeente. Hij heeft al meerdere keren vanuit zijn ‘droevige gevanckeniss’ zonder succes contact gezocht met de dominee van de Nederduitse kerk van Londen. Hij vraagt om hulp bij zijn vrijlating en belooft daarbij het land te verlaten om verdere problemen te voorkomen. Hij verwijst naar zijn eerdere bijdrage aan de gemeenschap als predikant en beschrijft hoe de bezoeken van zijn kinderen en een zus hem emotioneel geraakt hebben. Hij spreekt het vertrouwen uit dat God hem uiteindelijk zal zuiveren en bevrijden.

Twee dagen later schrijft Loderus een brief aan Abraham Doolens, een Neder-

landse handelaar in Londen. Hij klaagt over zijn situatie in de gevangenis en het gebrek aan steun van vrienden. Hij schrijft over zijn onrechtmatige arrestatie en ontkent de meeste geruchten over hem. Hij zegt dat alleen een gevecht met een Engelsman waar is. Persoonlijke conflicten zouden een rol gespeeld hebben bij zijn arrestatie.

Hoe lang Loderus in Londen gevangen heeft gezeten, weten we niet. Waarschijnlijk is hij direct na zijn vrijlating teruggekeerd naar Nederland. Het eerstvolgende bericht over Loderus betreft zijn overlijden. Rudolphus Loderus wordt op 21 september 1701 als weduwnaar in de Nieuwe kerk in Amsterdam begraven.

Zijn levensloop werd getekend door voortdurende conflicten, financiële problemen en een groot gebrek aan zelfbeheersing. Als geleerd predikant en schoolmeester beschikte hij over overtuigingskracht en retorisch vermogen, waarmee hij telkens weer nieuwe kansen wist te creëren, zelfs na afzetting en verbanning. Zijn leven laat zich lezen als dat van een predikant die niet zozeer door gebrek aan talent, maar door zijn karakter ten val kwam.

Belangrijkste bronnen

Noord-Hollands Archief: T. 3862, inv. 261; T.184, inv. 552, folio 81, 82, 91, 92.

Erfgoedcentrum Achterhoek en Liemers (ECAL): T. 0214, inv. 1177, folio 562; inv. 3585 en T. 0305, inv. 246 en 346 (folio 130/131).

Erfgoed Leiden: T. 1004, inv. 21, folio 280; T. 0506, inv. 1229 en 1274.

Regionaal Archief Zutphen: T.0283, inv. 215.

Gelders Archief: T. 0176, inv.1764.1, folio 246; T. 0145, inv. 653.

Stadsarchief Amsterdam: T. 5001, inv. 1057.

www.delfpher.nl:

- Formeele Protestatie etc., Jacobus Koelman.

- Acta der particuliere synoden van Zuid-Holland, vijfde deel 1673-1686.

- Ecclesiae londino-batavae archivum, brieven 3894, 3930, 3932.

- Zutphensch Classicael Register 1770.

<https://ilibriana.wordpress.com> (lambertus-van-den-bos-sylvius-1620-1698).

Een Heemsteeds tapijt in Paviljoen Welgelegen

Carla van der Stap

Sinds 1930 ligt er in Paviljoen Welgelegen aan de Dreef 3 in Haarlem een Heemsteeds tapijt. Bij een rondleiding is het tapijt in een van de zalen te bewonderen.

▼ *Tapijontwerp van Tom Poggenbeek. Links- en rechtsonder is het wapen van Heemstede te zien.*

In 1930 kreeg het provinciaal bestuur (Provinciale Staten) van Noord-Holland een nieuw onderkomen in Paviljoen Welgelegen aan de Dreef 3 in Haarlem. Daarvoor was de provincie gevestigd in de Jansstraat in Haarlem. Het paviljoen liet bankier Henry Hope in 1786 bouwen en na zijn vertrek huisvestte het gebouw diverse bewoners en instanties, onder meer enkele musea. Het stond jaren leeg voordat de provincie er haar intrek nam.

Vanwege de langdurige financiële crisis was er in die jaren weinig geld beschikbaar voor het opknappen en de inrichting van het gebouw. Daarom ver-

zocht rijksbouwmeester ir. G.C. Bremer alle gemeenten van Noord-Holland een bijdrage te leveren aan de inrichting.

Heemstede was een van de vele gemeenten die een schenking deed. Het tapijt dat de gemeente Heemstede schonk, kreeg een plaats in de Statenzaal, vóór het podium van de voorzitter. Tegenwoordig ligt het in de antichambre van de Statenzaal.

Het tapijt was een ontwerp van de Amsterdamse kunstenaar Tom Poggenbeek en werd geknoot in de Koninklijke Handtapijtknoperij Kinheim in Beverwijk.

aanleg van de Heemstedse Dreef ‘op de volle breedte van 32 meter’ werd in 1921 ook de oostkant van de brug aangepast. Sindsdien is het aanzicht van de Blauwe Brug niet erg veranderd.

Annexatie 1927

In 1927 verloor Heemstede na zestig jaar discussie een deel van zijn grondgebied aan Haarlem. Onder andere de Haarlemmer Hout en Zuiderhout werden eigendom van Haarlem. De nieuwe gemeentegrens werd gevormd door de Crayenestervaart, waar de Blauwe Brug overheen ligt. Dat maakt van deze tamelijk onopvallende brug eigenlijk een belangrijke grens.

De Blauwe Brug en ook de IJzeren Brug (tussen Binnenweg en Raadhuisstraat over Zandvaartkade) waren in 1917 vernieuwd, waarbij toen was gekozen

Hooghstraat in Heemstede en de Willem de Zwijgerlaan in Haarlem

Nieuwbouw Blauwe Brug

Volgens planning wordt in 2027 de Blauwe Brug vervangen. De brug is aan het einde van zijn technische levensduur en voldoet qua draagkracht niet meer aan de eisen van deze tijd. Bij de bouwopdracht heeft de gemeente Heemstede aangegeven dat de brugfunctie en de overgang van Heemstede naar Haarlem duidelijker gemaakt moeten worden. Architect AW Infrabouw heeft dit uitgewerkt in een ontwerp, waarover met de HVHB intensief is overlegd. Resultaat daarvan is dat de nieuwe Blauwe Brug qua vormgeving en materiaalgebruik zal aansluiten bij de bruggen die honderd jaar geleden ontworpen zijn in de stijl van de Amsterdamse School, met monumen-

▲ *Impressie van de nieuwe Blauwe Brug, een ontwerp van Lars Bouwman van AW Kenniscentrum, onderdeel van AW Infrabouw.*

voor een traditionele vormgeving met ijzeren spijlen en een naam. De twee bruggen van na de annexatie werden beide fraai uitgevoerd in baksteen en natuursteen, in de Amsterdamse Schoolstijl: de Marisbrug over de Crayenestervaart in 1928, tussen de J.H. Weisenbruchweg in Heemstede en de Prins Mauritslaan in Haarlem, en de Crayensterbrug in 1932, tussen de Pieter de

tale baksteen, zandsteen en kunstwerken. Denk aan de genoemde Marisbrug (1928) en Crayensterbrug (1932), ook op de grens Haarlem-Heemstede en ook over de Crayenestervaart/singel, maar ook aan de brug bij de Heemstedse Dreef over de Zandvaartkade (1927), de Glipperbrug (1933) en de Bronsteebrug (1936).

De HVHB heeft de architect er ook op gewezen dat de Blauwe Brug er